

PESTALOZZI PEDAGÓGIÁJÁNAK MAGYARORSZÁGI FOGADTATÁSA

MIKUS LÁSZLÓ

(Közlésre érkezett: 1971. november 30.)

I. Pestalozzi és kora

Johann Heinrich Pestalozzi 1746. január 12-én Zürich városában született. Apja a város sebészorvosa, aki „alattvalói sorból” származó Susanna Hotzot vette feleségül.

Régi patrícius családból származó Pestalozzi ifjú kora arra az időre esik, amikor Zürichben megfordul az európai irodalmi élet számos kiválója, és élénk szellemi élet alakul ki szülővárosában.

A társadalmi visszasságok láttán kialakul egy kis csoport, amely magát „Helvét Társaság”-nak nevezte. Céljuk: a közerkölcs megjavítása és megtisztítása volt. Példaként állnak előttük az ókori erős köztársaságok. Ezért ifjúi lelkesedéssel tanulmányozzák a történelem kiemelkedő személyiségeit Plátontól Rousseau-ig, Plutarkhosztól Montesquieu-ig.

A XVIII. század második felében egyre erőteljesebben bontakozik ki a polgári átalakulás szükségessége. A régi társadalmi rend hívei — ahogyan ez lenni szokott — mindent elkövetnek, hogy hatalmukat fenntartsák, az eddig élvezett jólétet továbbra is birtokolják, sőt azt növekvő igényeikhez igazítsák. E törekvés növeli a parasztság terheit. A modern gépipar megjelenése pedig nemhogy megoldja, hanem tovább bonyolítja az ellentmondásokat.

Azok az ifjak, akik koruk leghaladóbb filozófiáját, pedagógiáját szívták magukba, és önmagukat patriotáknak nevezték, túllépték a „patrióta” határt, amikor bíráló megjegyzésük, vagy cselekedeteik már nem Hottinger lelkész erkölcsi visszaélését leplezik le, nem Grebel helytartó csalását teszik szóvá, hanem kemény ítéletet mondanak társadalmi tanúságként levont következtésben.

Pestalozzi, aki a „patrioták” lelkes híve volt, saját személyében is hasonlóan ítélkezik az „Agis” c. tanulmányban (1766), amikor a következőket mondja: „Halljátok emberek, akik mindig azt tanítjátok, hogy a zsarnokot nem megölni, hanem száműzni kell — halljátok és tanuljátok meg végre: *csak teljes kiirtásuk nyújthat a halandóknak biztosítékot, hogy többé nem fognak ártani*”. (Kiemelés tőlem: M. L.) (1. I. 20. oldal.) E hang már egy forradalmár hangja.

A Helvét Társaság „közerkölcsöket” szóvétevő tevékenysége, a patrióták igazságérzetét sértő csalások leleplezése, a haladó szellemű ifjak bátor fellépése az uralkodó családokkal szemben, bizonyítják, hogy mint válik egyre forradalmibbá követeléseiben maga a társaság is.

Fokozódó követelésekkel együtt nő ezekben az ifjakban a vonzalom a nép iránt, s már nem lehet vitás, hogy a haladó ifjúság és az egyre forradalmasodó nép egyszer találkozik.

Pestalozzi a középfokú iskola elvégzése után a zürichi főiskolára iratkozott be. Miután elvégezte az előkészítő fakultást (filológia, filozófia), választania kellett, hogy jogi vagy teológiára iratkozik-e be.

Életútjának további alakulását erősen befolyásolta az a körülmény, hogy néhány társával együtt fogságba kerül. Itt érlelődik meg benne, hogy egész életét a nép javára fordítja. Mivel úgy látja, hogy a népen gazdasági téren kell segíteni, elhatározta, hogy gazda lesz. Megnősül és kölcsön vett pénzen Birr község közelében 40 hold földet vásárol — kőházat építtet rá magának, amit ő Neuhofnak nevez —, amelyen gazdálkodik. Gazdálkodása rövidesen csődbe jut. Neuhoferi birtokát szegénygyerekek számára otthonná alakította. Így veszi kezdetét egy fél évszázados pedagógiai tevékenység, s a megtett útját tömören és nagyon is kifejezően 1846-ban Aargau-Kanton által felállított síremlék felírása örökíti meg:

„Itt nyugszik Pestalozzi Henrich.

Született 1746. I. 12. Zürichben.

Meghalt 1827. II. 17. Bruggban.

A szegények megmentője Neuhofban.

A nép tanítója Lénárd és Gertrudban.

Az árvák Atyja Stanzban.

A népiskola megalapítója Burgdorfban
és Munchenbuchseeben.

Az egész emberiség nevelője Ifertenben.

Ember, keresztény, polgár.

Mindent másokért, önmagáért semmit.

Áldás nevére.”

(12. 114—115. oldal.)

II. Pestalozzi pedagógiájának közvetlen fogadtatása

Ahogy a társadalmi és történeti fejlődés jelenségei sohasem maradnak meg egy-egy nemzet határain belül, ugyanúgy a nevelés fejlődésében megjelenő változások is túlhatnak az országhatárokon.

A fiatalok, akik mindig érzékenyek a szebb iránt, magukévá teszik az újat és iparkodnak azt továbbfejleszteni. Szerencsére népünknek is mindig voltak haladást felismerő, és érte küzdő fiai, s ezért a nemzeti büszkeség érzésével állíthatjuk, hogy nemcsak merítettünk az egyetemes kultúrából, hanem adtunk is hozzá! Ezt bizonyítják a XIX. században lezajló események.

Ezt mondhatjuk Pestalozzi pedagógiai hatásának vonatkozásában is. Pestalozzi pedagógiai munkásságának első közvetlen és intenzív hatását a születésének 100. évfordulójáig — 1846 — vehetjük. Pedagógiájának, nevelési eljárásának népszerűsítése még életében megkezdődik. A nagy pedagógus tanításai több csatornán át jutottak hozzánk. A szélesebb körben való ismertetés két tanítványának a nevéhez fűződik. Az egyik Wilhelm Egger svájci származású pedagógus, a második (váradi) Szabó János, aki Sárospatakról indul el külföldi tanulmányútra és a yverdoni intézetben is majdnem egy évet tölt el.

Egyszerre érkeznek Magyarországra és együtt kezdenek hozzá a pedagógus tevékenységükhöz. Zsolcán, báró Vay családnál. Különösen jelentős Eggernek az 1818-tól Pesten, az evangélikus iskolában kifejtett tevékenysége. Többek között Vincze Lászlónak köszönhetjük, hogy majdnem feledésbe menő svájci pedagógus sokrétű és igen értékes tevékenységére rámutat.

„Nem kétséges — írja Vincze László —, hogy Egger jelentékeny gyakorlati pedagógus volt és tevékenysége fordulatot jelentett közoktatásügyünkben a *testnevelés és rajztanítás terén*.” (5. 85. o. Kiemelés tőlem. M. L.)

Egger közel 2 évtizedes tevékenysége azért is jelentős, mert közben állandó levelezésben állott Pestalozzival és feltételezhető, hogy ezúton is közvetlen tanácsokkal látta el Eggert. Az eddig feltárt anyagok azt mutatják, hogy Egger rendszeresen beszámolt tapasztalatairól, annál is inkább, mivel Pestalozzit érdekelték a magyar események. A kapcsolat erősödése mellett szól az is, hogy Brunszvik Teréz yverdoni tartózkodása idején valószínűleg kilátásba helyezte, hogy hosszabb időre meghívja Pestalozzit. Ezen állításunkat megerősíti Pestalozzi levele Brunszvik Terézhez, amelyben többek között a következőket írja: „... miszerint egykoron nemeslelkű nemzetükre némi nevelési befolyással lehetendek”. (4. 38. o.) Itt Pestalozzi még reméli, hogy a megígért meghívás nem marad el és nemzetükre „némi nevelési befolyással” lehet majd. Sajnos azonban a látogatás nem következett be.

Pestalozzi személyisége mély benyomást keltett Brunszvik Terézben, aki egész tevékenységét Pestalozziéhoz hasonlóan kívánja folytatni. E valomást maga Brunszvik Teréz fogalmazza meg visszaemlékezésében, amikor így ír: „... A nép szolgálata gondolatát Pestalozzi ültette lelkembe.” (4. 40. o.)

A mi ismereteink alapján azt mondhatjuk, hogy Brunszvik Teréz korántsem használta ki azokat a lehetőségeket, amelyek rendelkezésére állottak, hogy Pestalozzit népszerűsítse. Igaz, elévülhetetlen érdemeket szerzett az óvodai nevelés, a nőnevelés, és a közoktatás terén, de ezek inkább az általa elképzelt célok megvalósítása irányában hatottak és kevésbé közvetítette Pestalozzi tanításait. Amikor ezeket mondjuk, nem állítjuk azt, hogy Pestalozzinál tett látogatása nem hagyott mély nyomokat benne. Pestalozzi szuggesztív beszéde elől nem tudta kivonni magát senki. Akivel beszélt, megnyerte ügyének.

Brunszvik Teréz önmaga is bevallja — írja Zibolen Endre —, hogy „Visszaemlékezéseinek ismétlődő formulája szerint a nép szolgálatára való eltökéltséget Pestalozzi ültette el lelkében...” (4. 39. o.)

Pestalozzi nevelési módszereinek népszerűsítése érdekében még többet tett (váradi) Szabó János az 1820-as években. Mindannyiukat felülmúlja azonban Tavasi Lajos rajongása és fáradhatatlansága, amellyel Pestalozzit meg akarja ismertetni a magyar pedagógusokkal. E nagy lelkesedést és munkabírást mutatja Pestalozzi születésének 100. évfordulójára való készülődése és szervező munkája. Tévedésből ugyan, de már 1845. január 11-én összejövetelt tartanak (Tavasi lakásán), ahol egy felhívást szerkesztenek a tanítókhoz. Ugyancsak e lelkesedés lázában él akkor, amikor a jól sikerült évforduló megünneplésének tanúságait vonja le. Ezt tükrözi a Nevelési emléklapokban megjelent írásai: „...egyikök főiskolai tanár, másika elemi tanító, vagy tán kisdedóvó, egyikök ipartanár, egy másik gimnásialis tudor...” (3. 527. o.) És valóban! Óriási jelentősége volt annak, hogy egy határozott irányban a pedagógusok szinte valamennyi rétege képviselve volt az ünnepségen.

A jól sikerült pesti Pestalozzi-ünnepséggel egyidőben — 1846. I. 12. — még két ünnepséget tartanak nyilván: az egyiket Miskolcon, a másikat Kolozsváron.

A kolozsvári ünnepség nagyszerűsége és hatása túltett talán mindkét rendezvényen. Leglelkesebb ünneplői azok voltak, akik a néphez közel álltak, akik Pestalozzi szellemét hintették szét, az ő hivatástudatára hivatkozva nyertek meg kartársakat. Céljuk: egy haladó nevelőszervezet létrehozása volt. A szervezés során el is jutnak „A Kolozsvári Nevelői-Kör” létrehozásáig. Fennállása azonban eléggé rövid életű volt. V. Ferdinándnak nem tetszett — valószínű — e tömörülés, ezért a kör működési szabályzatát nem hagyja jóvá.

A mag azonban el lett vetve! Pestalozzi tanításai már ott éltek a leg-haladóbb magyar tanítók, kisdedóvók, „ipartanár” és „gymnásialis tudor” szívében, lelkében. Pestalozzi fogadtatása születésének 100. évfordulója után elég széles körben ismertté vált. A közelgő forradalom, majd az azt követő szabadságharc, továbbá annak bukása szárnyát szegte a haladó irányzat és a mozgalom erősödésének és mintegy fél évszázad kell ahhoz, hogy ismét erőteljesebben halljunk a népoktatásról — Pestalozziról.

III. Pestalozzi a magyar neveléstörténelemben 1945-ig

A felszabadulás előtti fél évszázadban a nagy pedagógus halálára való emlékezés adhat alkalmas tájékoztatást arra nézve, hogy Pestalozzi pedagógiájának hazai kommentálói és tanulmányozói előtt száz év távlatában hogyan jelenik meg a népért és a nép gyermekeinek boldogabb életéért egész életén át küzdő nemeslelkű, tudós pedagógus.

Két folyóirat megemlékezéséből idézünk sorokat két oszlopban, hogy az összehasonlítást így is érzékeltessük.

Körösi Henrik: Pestalozzi
Néptanítók Lapja, 1927. V—VI. sz.

„Száz éve meghalt egy tanító, akinek a halála azonban nem elmulasztást, de örök megújulást jelent. A nagy tanító, akit Birrben a falusi pap és a tanító kísért a temetőbe, és akit nem sokkal később egy egész világ siratott meg, él, nemcsak az utódok emlékeztetésében, hanem itt közöttünk minden iskolában, mert lelke, s szelleme áthat mindnyájunkat, akik az élő anyagot formáljuk, szíveket nemesítünk, ifjú emberi műveltség szolgálatába szegődünk. Pestalozzi tanítványai vagyunk, és érezzük mindig, hogy ez a halhatatlan iskolamester nem a birri temető, mert fogja kezünket, s szemé rajtunk függ, mintha figyelné, azok vagyunk-e, akiket ő képzelt magának tépelődéseiben, a fájdalmas elmélyedések óráiban.” (16. 1. o.)

Dr. Nemes Árpád: Pestalozzi
Orsz. Polg. Isk. Tanáregyesületi
Közl. 1927. 565. o.

„Hatalmas uralkodók fogadták magánkihallgatáson: 1814-ben III. Frigyes Vilmos porosz király... ugyanabban az évben a minden oroszok hatalmas cárához is eljutott híre..., Pestalozzi egy forrongó, viharos, a szertelenségektől sem mentes század gyermeke, amelyben Rousseau nevelési elvei valóságos forradalmat idéznek elő...

... Kartársai nem tudták megérteni ezt a minden szép és nemes iránt hevülő lelket: nevettek rajta, futóbolondnak tartották. Mit sem von le Pestalozzi értékéből, hogy tanítási módszere már nem a mai világba való. Amit az egyes tárgyak tanítási módjáról ír, az a modern pedagógust ma már bizony csak nevetésre készíteti. Akár a nyelvnek, akár a természetrajznak vagy számtannak Pestalozzi módszere szerint való tanításával ma igazán nem sokra mennénk.” (8. 565—567. o.)

A Néptanítók Lapjának írója a halál évfordulóján az élő Pestalozziról emlékezik. Még a halála is megújhodást jelent, s bár elsiratták, mégis él — mondja a cikk írója a népek tanítójáról. Aztán egy szó se több a halottról, hanem csak a példaképről, akinek szelleme ott él a népiskolákban, és nap mint nap vezeti azokat, akik az emberiség, a nép műveltségének szolgálatába szegődtek.

A fogalmazás talán mértéktartóbb lehetne, de a néptanítóval sohasem volt mértéktartó az élet, s ha talál valakit, akiben magára ismerhet, miért nem adhatná meg neki úgy a tisztességet, hogy tudja és ahogy magának is szeretné tán, s amit valójában soha sem kaphatott meg.

A nép tanítója volt Pestalozzi! Ez cseng ki a sorokból. És aki ennek vallja, maga is néptanítónak érzi magát. Innen a nagy együttérzés és a vele való szinte azonosulás.

Az igazi néptanító, ha Pestalozzi-szöveghez jutott és olvasgatta azt, magára ismerhetett, a maga fájdalmas elmélyedéseire, akinek éppúgy nem sikerült minden úgy, ahogyan a legjobban szeretne volna. Minden néptanítónak a meg nem értéssel, az emberi kicsinyességgel volt a legtöbb

baja. És minden néptanító mégis mindenkor úgy hitt az emberiség jobb létében és boldogíthatóságában, mint Pestalozzi.

Ha a Néptanítók Lapja írója a néptanítók nevében ír, akkor körülbelül ilyen fogadtatásban részesült Pestalozzi századunk első felének néptanítói részéről.

Nem így, sőt egyáltalán nem így nézett Pestalozzira ugyanebben az időben a tanítóknak és tanároknak egy másik része: az úrrá tollasodott, vagy a néptől elidegenedett tanító. Ezt mutatja az Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlönyben ugyanezen idő tájt megjelent hasonló emlékezés Pestalozzira. Azt sem hallgatja el a szerző, hogy uralkodók látták vendégül, sőt a cár színe elé is odakerült. Még azt is illendőnek tartja dr. Nemes Árpád, hogy megjegyezze: Pestalozzi nem veszített nevelési elveinek átütő erejéből száz év távlatában sem. De vigyázni kell vele nagyon, mert szertelen század gyermeke — teszi hozzá mindjárt — és nem csoda, ha kartársai nem értették meg ezt az irreális rajongót. Nem volt éppen futóbolond, de kartársai annak tartották. S amit ezután mond, az körülbelül „a kartársak” véleményét támasztja alá. Ezt kell mondanunk, különösen annak ismeretében, amit főleg Nagy Sándor professzor didaktikatörténeti elemzésének tanulmányozása alapján tudunk Pestalozziról.

Nem érezzük illetékesnek magunkat arra, hogy megvédjük Pestalozzit társadalmi elfogultsággal terhelt értékelésekkel szemben. Pestalozzinak nincs is erre szüksége ma, a mi társadalmi viszonyaink között. De nem hallgathatjuk el csodálkozásunkat afölött, hogy két rokon-folyóiratban, egy időben, egy alkalomból hogyan lehet két ennyire eltérő hangú és érzésű emlékezést írni, a szerkesztőktől megjelentetni, az olvasóktól pedig visszhang nélkül hagyni.

Kétféleképpen élt tehát Pestalozzi, mint pedagógus száz év múltán a magyar pedagógusok emlékében. Kétféleképpen, mert *kétféleképpen fogadták és kommentálták írásait aszerint, hogy ki olvasta és ki kommentálta.* Azok, akik nem tudtak vagy mert nem is akartak elszakadni a néptől, azok azonosultak vele, példaképüknek, vezérlő csillaguknak tartották, akik pedig akarva-akaratlanul eltávolodtak a néptől, a maguk lelkiismeretének megnyugtatóására is és magatartásuk igazolására, szívesebben csatlakoztak a „kartársak” véleményéhez. Vagy ha szabad így mondanunk: ezeknek jól jött az az interpretáció, amely szertelen század gyermekének és futóbolondnak degradálta Pestalozzit.

Pestalozzi halálának 100 éves évfordulóján elhangzott irodalmi megemlékezések mérlegelése után nem lesz hiábavaló megnéznünk két neveléstörténelmi tankönyvet, amelyet a tanítóképzők és tanítónőképzők számára írtak. Mind a kettő közismert volt a harmincas években, és általánosan használták is őket. A Molnár Oszkár-félét az állami és a protestáns iskolákban, a Németh—Frank-félét pedig a katolikus iskolákban.

Mind a két tankönyvnek csupán a Pestalozzi összefoglaló értékelésére vonatkozó sorait használjuk fel összehasonlításuk alapjául.

Molnár Oszkár:
Neveléstörténelem
Budapest, 1933. Pécsi Egyetemi
Könyvkiadó

„Pestalozzit több körülmény teszi a neveléstörténet egyik legnagyobb alakjává. Kiemelkedik nevelői személyisége. Senki sem fáradt, szenvedett nagyobb önfeláldozással tanítványaiért, mint ő. Önzetlen tevékenysége az igazi nevelő örök mintaképévé avatta. Megbecsülhetetlen szolgálatot tett a nevelés ügyének azzal is, hogy lelkesültségével a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból százakat és ezreket nyert meg a nevelés számára. Legfontosabb azonban a népnevelés fejlődésére tett hatása. Hogy Európa-szerte az államok művelődési törekvéseinek központjába a népnevelés ügye került, nagyrészt neki köszönhető. A népiskola belső kiépítése pedig Pestalozzi kizárólagos érdeme. A mai népiskola tantárgyai és az elemi tanítás módszere azokból az elemi gyakorlatokból fejlődött ki, amiket intézeteiben meghonosított. Az általa megindított alapon az ő tanítványai dolgozták ki a beszéd- és értelemgyakorlatokat, a számtant, a mértant és az elemi rajztanítást. Ő adta az indítékot a hangoztató olvasás tanítás módszeréhez és a helyes földrajztanításhoz. Általában Pestalozzit tekinthetjük a népiskolai pedagógia alapvetőjének. Mély hatást tett Herbartra, aki pedagógiai rendszerének nem egy alapgondolatát tőle nyerte meg. Jogosan mondhatjuk, hogy Pestalozzi gondolatai azok, amelyek Hertbarton keresztül a XIX. sz. folyamán mind tökéletesebbé tették az elemi oktatás módszerét.” (9. 142. o.)

Németh—Frank:
Neveléstörténelem
Budapest, 1939. Szent István
Társ. Kiadó

„Pestalozzi önzetlenül szeretete a népet. Életét lemondás, igénytelenség és a közért való önfeláldozás jellemezte. Erős akarata volt, mindent megtett, hogy célját elérje. A lelkesedés szempontjából mintaképe a tanítóknak. Az anyai hivatás és a családi nevelés nagy jelentőségét senki sem igazolta fényesebben, mint Pestalozzi. Az öntevékenységre, az alkotásra törekvő nevelés megalapítója. Ellessége a sok tudásra való törekvésnek és a féltudásnak. Figyelembe vette a gyermeki természetet. A hézagtalanság és szemléltetés elvének erős kidomborítója. Rendkívüli módon bízott a nevelés hatalmában. Nem vette figyelembe, amit mások tettek és írtak. Harmincéves koráig nem olvasott pedagógiai munkát. Az egyéntől független módszerét olyannak tekintette, hogy azzal mindenki boldogul, módszere gépies természetű. Szempontjai (szám, alak, név) nagyon szűkkörű kultúranyagot engedtek meg. Külsejét elhanyagolta. Nem tudott kormányozni, rendet tartani. Órarend és rendtartás nélkül dolgozott. Addig beszélt, míg be nem rekedt. Azonban ezek a hiányok mind eltörpültek vasakarata és mindent legyőző nagy szeretete mellett.” (12. 117—118. o.)

A két értékelés összevetésében nem azt szeretnénk kiemelni, hogy az egyik Pestalozzi hiányosságait is „nagy pontossággal” felsorakoztatja, mintha csak ellensúlyozni akarná el nem hallgatható érdemeit. Végeredményben a hiányosságok megemlézése, mégha oly kényesen egyensúlyt célzóak is, tekinthetjük úgy, hogy az értékelő „objektív méltatásra” törekszik.

A fogadtatás szempontjából azonban úgy látjuk, hogy eligazítóbb számunkra, ha azt nézzük, melyik mérlegben találunk több pozitívumot, továbbá, hogy milyen érzület húzódik meg a pozitívumok felsorakoztatása mögött, s végül, hogy mi az, ami a többletet adja a pozitív értékelésben és az érzülettükröző fogalmazásban.

Nem nehéz megállapítani, hogy Molnár Oszkár sokkal több pozitívumot sorakoztat fel, Pestalozzi méltatásában, mint a Németh—Frank-féle tankönyv. Az is feltűnik az első elolvasásra is, hogy Molnár Oszkár Pestalozzi legnagyobb érdemének a népnevelés fejlődésére tett hatását tartja. A népiskola belső kiépítését pedig kizárólag Pestalozzinak tulajdonítja. Emellett még két dolog meglepő. Az egyik az, hogy az elemi iskola tanítási módszereinek kidolgozását, illetve a kidolgozás elindulását Molnár Oszkár Pestalozzi műhelyeiben látja, s ezt konkrét hivatkozásokkal is alátámasztja, ami azt igazolja, hogy eme érdem sem a „túlméltatás lázában” fogalmazódott meg a tankönyvírónál. A másik pedig a herbarti érdemeknek Pestalozzival való megosztás az, ami jelentősen gazdagítja Molnár Oszkár Pestalozzi értékelését. E három többletből az első és a harmadik nem szerepel a másik méltatásban, a középsőre vonatkozóan pedig negatív utalás történik.

Végeredményben tehát azok az értékek, amelyek az emberi haladás szempontjából a legjelentősebbek, azok maradnak ki a másik értékelésből. Pestalozzinak a népoktatásért végzett erőfeszítései azok, amelyek századokkal előre mutatnak, ugyanakkor emellett a Molnár Oszkár által említett metodikai próbálkozással sem tekinthetők jelentéktelennek éppen a mai értékelések tükrében.

Ami pedig az érzületet illeti, úgy véljük, hogy az utolsó mondat egyáltalán nem küszöbölheti ki a méltatás ilyen hiányosságaiból keletkezett csorbát. Nem érezhetjük elégtételnek az utolsó mondatot, amelyben a hiányok eltörpüléséről esik szó, mert ami törpíti a hiányokat, az megint nem különösebb érdem az emberi teljesítmény szempontjából.

Mint látjuk, nem beszélhetünk most sem egységes, egyértelmű fogadtatásról, hanem sokkal inkább fenntartásokkal teli érzületről az egyik részről, és felmagasztosító tiszteletről a másik részről. S itt is hozzá tehetjük, hogy *a különbséget a néphez való közelebb állás, a néphez való őszintébb és mélyebb tartozás határozza meg.*

Legvégül emlékezzünk még meg ebben a fejezetben Fináczy Ernőről, a budapesti pedagógiai professzorának Pestalozzi-vallomásairól. Tulajdonképpen vele kellett volna kezdeni, mert munkássága korban előbbre illik; nem akartuk azonban a legtekintélyesebbel kezdeni, már csak azért sem, mert elsősorban a tömegfogadtatást tartottuk fontosabbnak. Mindenestre az érdekes, hogy bár Fináczy nagy tekintélyű pedagógiai történész volt, és egyformán hivatkoznak rá az idézett tankönyvírók, a pro-

fesszor Pestalozzi fogadását mégis — amint láttuk — másképpen értelmezi, hirdeti és próbálja átültetni az egyik és másképpen a másik. De lássuk Fináczy professzor Pestalozzi-értékelését.

Fináczy nem hallgatja el azokat a hiányosságokat, amelyeket a Németh—Frank-féle tankönyvben olvashatunk. Sőt, valamennyit gondosan részletezi, és konkrét hivatkozásokkal is iparkodik alátámasztani. Mégis úgy érezzük, hogy több ízben próbálja is menteni Fináczy Pestalozzit. Így pl. amit a tankönyv erélytelenségnek minősít, azt Fináczy Pestalozzi munkatársainak hatalmaskodásával és a mester gyengédlelkűségével magyarázza. Didaktikai érdemeit pedig így méltatja: „Herbart sem alkothatta volna meg az oktatás fokozataira való elméletét, ha előbb Pestalozzi nem állapította volna meg végérvényesen a két leglényegesebb fokozatot a szemléletszerzést és a fogalomalkotás fokozatait. (2. 267. o.)

De Fináczy sem didaktikai eredményekben látja Pestalozzi neveléstörténeti jelentőségét, illetve „igazi nagyságát, hanem nevelőszemélyiségében” (8. 268—269. o.) „A pedagógia története egyetlen nevelőt sem tud felmutatni, aki fenségesebb önzetlenséggel gyakorolta volna hivatását.” (2. 268.) — állapítja meg Fináczy professzor. Nem hallgatja el azt sem, hogy „Pestalozzi szeme előtt mindig a nép lebegett, és ennek a legelnyomottabb és a legszegényebb rétege.” (2. 269.) Ez a hang már hiányzik a Németh—Frank-féle könyv méltatásából.

Úgy érezzük, hogy Fináczy csodálja Pestalozzit, népszerűtetét, a nép felemelkedéséért hozott emberfeletti áldozatot. Látja Fináczy Pestalozzi tanítási érdemeit, tiszteletében mégis megmarad inkább az előbbinél, s elmerül az „élet-mártíromság” csodálatában.

Ilyen érzelmi rezdülések rezonanciájának lehetünk majd tanúi akkor, amikor eljutnak hozzánk Makarenko könyvei, különösen pedig az Új ember kovácsa.

Viszont érdemes még megemlíteni az Embernevelés Pestalozzi előtti tisztelgését 1946 elején. Ez ugyan már időben a felszabadulás utáni korszakhoz tartoznék, a megemlékezés módja és szelleme azonban még sokkal inkább a felszabadulás előtti gondolkodásmódot mutatja.

Az alkalmat az emlékezésre Pestalozzi születésének 200. évfordulója adja.

Karácsony Sándor Pestalozziról szóló vallomását tanulmányának talán a legutolsó sorai reprezentálják leghívtebbben: „Eszköz Isten kezében, aki ezzel az eszközzel, mindezt véghez tudta vinni, amit korának, nekünk én minden idők nevelőinek jelentett, jelent s jelenteni fog még.” (11. 10. o.)

Körülbelül ilyen hangnemben méltatja a szerző azt a néptanítót, akihez hasonlókra van szüksége a nemzetnek az adott kor nehéz éveiben. Vigaszt a népnek a Pestalozzi-lelkű nevelőktől vár Karácsony Sándor.

Kemény Gábor „a korváltó idők” nevelési feladatait és jelentőségét említi elsőként Pestalozzira való emlékezésekor. Ezután nyomon követi a változatos életsorsot, amelyet a szerző szerint „a szív örök megíratlan törvényei szabtak meg mindig Pestalozzi útját”. (11. 21. o.) S aminek ezen a szív örök törvényei által megszabott úton állandó tanúi lehettünk, az a nép szeretete. „Már húsz éves korában álmodozik a népnevelésről” (11. 23. o.) s ez a gondolat végigkíséri egész életén.

Kiss Árpád Pestalozzi emlékének felelevenítésében szintén az aktualitást keresi, s a nagy mesterre emlékezvén ilyen feladatokat lát az emlékezés napjaiban: „El kell tudni tüntetni a gyökértelenné vált gyermekek korai kiábrándultságát és a sokszor fájón jelentkező nagy közömbösségét a békés élet szebb ígéreteivel szemben, vissza kell adnunk a szabadságba, a biztonságba, az emberi méltóságba vetett hitüket, jóvá kell tennünk azokat az erkölcsi károkat, ... amelyeket a háborús élet durva embertelenség élményei ütöttek a fiatal lelkeken.” (11. 29. o.)

A két évszázados születési évforduló emlékezésében tehát összekapcsolódnak az aktuális nevelési gondok, a megújodási vágy, s néhány Pestalozzi-eszmény felelevenítése. Úgy érezzük azonban, hogy a gond sötétebb, mint az eszmények fénye, s ez az egész elemzésnek bizonyos komor hangulatot kölcsönöz. Nem annyira új fogadtatásról beszélhetünk a születési évfordulón, hanem valamilyen borús önvigasztalásról és reménykedésről.

Éppen ezért inkább a folyamatosság miatt illik a történeti sorba az Embernevelés megemlékezésének értékelése, és kevésbé a fogadtatás új állomásának érzékeltetése szempontjából.

IV. Pestalozzi értékelése a felszabadulás után

A felszabadulás után Pestalozzi két vonatkozásban kerül az érdeklődés előterébe. Amikor az Új ember kovácsa a pedagógusok kezébe jutott, a pedagógiai hősköltemény tárgya az előszóíró, a szóbeli méltatót és az egyszerű olvasót egyaránt a nagy Pestalozzira emlékezteti.

Különösen „mint az árvák atyja Stanzban” ad mindenki számára összehasonlító alapot Makarenkóval.

Tehát még csak a gondolata sem vetődik fel annak, hogy Pestalozzi is próbál, természetesen a „maga módján” az új társadalomért küzdeni. A két kornak hasonló jellegzetességét csupán a befejeződött háború utáni viszonyokban érzik a két nagy pedagógus küzdelmének párhuzamba állítói.

Pestalozzit, éppúgy mint Makarenkót, főleg mint „jólelkű árvaházigazgatót” méltatják. Az olyan Pestalozzi-idézetekkel és utalásokkal, mint „Szeretem a népet, és érzem a nyomorúságát, mint ahogy kevesen érzik” még véletlenül sem találkozunk.

A felszabadulást követő első években tehát a hagyományos Pestalozzi-emlék elevenedik meg a Makarenko-kultusz elindulásának hatásaképpen.

Ahogy aztán mind jobban megismerjük Makarenkót, úgy lazul a párhuzam, és esik egyre kevesebb szó Pestalozziról, legalábbis párhuzamos vonatkozásban.

Más természetű érdeklődést lobbant fel Pestalozzi iránt „Válogatott műveinek” kiadása. (Zibolen Endre, Budapest, 1959.)

Mint már említettük, Zibolen Endre a Válogatott művek összeállítója, Pestalozzi korszerű értékelésére hívja fel a figyelmet. S ez a szükséges új értékelés nem váratott magára.

Nagy Sándor professzor „Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete” című művében olyan értékelést kapott Pestalozzi, amelyet a „nagy néptanító” valóban csak a mi társadalmi viszonyaink között kaphatott meg. Nagy Sándor az idézett munkában Pestaloz-

zit elsősorban mint didaktikust méltatja, illetve Pestalozzi didaktikai nézeteit teszi elemzés tárgyává.

Fejtegetéseit így vezeti be: „A feudális Svájc viszonyai között a népoktatás érdekében rendkívüli küzdelmet folytató Pestalozzinak az oktatás mibenlétére és lefolyására vonatkozó nézetei olyan nagy jelentőségűek, hogy külön figyelmet kell fordítanunk elemzésükre. ... Nem kétséges, hogy didaktikatörténeti szempontból Comenius után és Herbart előtt a legnagyobb jelentőségű munkásság az övé.” (14. 39. o.)

Nagy Sándor professzor tehát „Comenius után és Herbart előtt a legnagyobbnak” tartja Pestalozzit.

Új fordulat ez, hiszen jól tudjuk, hogy századunk minden új törekvése százszor hivatkozott Rousseu-ra, mint egyszer Pestalozzira. Még az értelmi nevelés is, amely már jó néhány éve „felkapott” probléma, sokkal inkább Rousseau-nál véli megtalálni a kérdés modern felvetését, mint Pestalozzinál. És mégis „Comenius után és Herbart előtt a legnagyobb...” — mondja Nagy Sándor professzor.

Anélkül, hogy ez állítás túlságosan részletes taglalásába bocsátkoznánk, idézzük néhány sorát Nagy Sándor professzornak, már csak azért is, hogy a legújabb „fogadtatás szelleméből” egy kis ízelítőt adjunk.

Pestalozzinak meggyőződése volt, írja Nagy Sándor, hogy „létezik egy olyan mechanizmus, amelynek eredményei fizikai szükségszerűséggel jönnek létre”, s valóban, „étele és itala” volt ennek a mechanizmusnak a keresése. Sokat tett ennek a feltárása érdekében, ugyanakkor egyáltalán nem állítja, hogy ennek törvényeit teljes terjedelemben sikerült volna kifejtenie.” (14. 40. o.)

Valószínűleg a „herbarti fokozatok” gyökerére akar rámutatni Nagy Sándor akkor, amikor a következő sorokat emeli ki a „Hogyan tanítja Gertrud a gyermeket” c. könyvből: „*Megismerésünk haladásának útja* tehát a zavarostól a határozott, a határozott felől a világos és a világostól a tiszta felé halad.” (14. 42. o.)

Mégis tán legfontosabbnak tartja Nagy Sándor Pestalozzinak az „elemi pontokra” vonatkozó álláspontját. „Az elemi pontok, tehát (a szám, az alak, és a szó) — írja Nagy Sándor — a szó szoros értelmében nem kiinduló pontok, hanem a szemlélet zavaros tengeréből kiemelt egyes szemléletek elemzési szempontjai.” (14. 43. o.)

Talán nem túlzunk, ha azt mondjuk, hogy Nagy Sándor professzor nemcsak Herbart mélyében látó elődjének tartja Pestalozzit, hanem az oktatási folyamat legújabb értelmezése előfutárjának is.

A dolgozat során többször hivatkoztunk dr. Zibolen Endrére, akit bátran nevezhetünk napjaink legodaadóbb Pestalozzi-kutatójának és ismerőjének. Úgy érezzük, ezt különösebben bizonyítanunk sem kell. Elégséges, ha utalunk az 1959-ben kiadott „Pestalozzi válogatott művei” I—II. kötetére, vagy kandidátusi értekezésének témájára: „Embernevelés és ipari képzés Pestalozzi pedagógiájában”.

A hazai kutatások és értékelések egyre fényesebben ragyogják körül Pestalozzi alakját, tevékenységét. Reméljük, egyre közelebb az az idő, amikor „a Pestalozzi kérdés” teljes feldolgozására... egy „... szocialista pedagógusnak tágabb”... csoportja vállalkozik majd. (7. 45. o.)

A DOLGOZATHOZ FELHASZNÁLT KÖNYVEK,
FOLYÓIRATOK JEGYZÉKE

- [1] Pestalozzi válogatott művei I—II. kötet. (Tankönyvkiadó, Budapest, 1959.)
- [2] Dr. Fináczy Ernő: „Az újkori nevelés története.” (K. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927-es kiadás.)
- [3] Zibolen Endre: *A nevelők egységéért*. Diesterweg és az 1846. évi magyar Pestalozzi-ünnepségek. (Köznevelés, 1966. 13—14. sz. 527. o.)
- [4] Vág Ottó, Orosz Lajos, Zibolen Endre tanulmányai: Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. (Tankönyvkiadó, 1962.)
- [5] Vincze László: *Pestalozzi magyarországi követe: Wilhelm Egger*. (Köznevelés, 1962. XVIII. évf. 3. szám.)
- [6] Dr. Ábent Ferenc: *Pestalozzi az oktatás szemléletességéről*. (Pedagógiai Szemle, 1957. VII. évf. 6. sz.)
- [7] Dr. Zibolen Endre: *Embernevelés és ipari képzés Pestalozzi pedagógiájában*. (Pedagógiai Szemle, 1967. XVII. évf. 1. sz.)
- [8] Dr. Nemes Árpád: Pestalozzi. (Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi közlöny, XXXI. évf. 1927. Budapest, Franklin Társulat.)
- [9] Molnár Oszkár: Neveléstörténelem. (Segédkönyv a tanító és tanítónőképző intézetek V. osztálya számára és a továbbképzés céljaira. Második javított kiadás. Budapest, 1933.)
- [10] Dr. Komlósi Sándor: *Neveléstörténet és összehasonlító pedagógia*. (Tanárképző Főiskolák Tankönyvkiadó, 1966.)
- [11] Embernevelés, II. évf. 1—2. szám, 1946. jan.—febr. szám. Tanulmányok: Karácsony Sándor: A nekünkvaló Pestalozzi. Kemény Gábor: A zürichi polgár. Kiss Árpád: Pestalozzi hazánkban.
- [12] Németh—Frank: Neveléstörténelem. (A tanító és tanítónőképző intézet V. oszt. számára; Budapest, 1939. Szent István Társ. Kiadó.)
- [13] Oroszné Murvai Margit: Tavasi Lajos munkássága. (Pedagógiai Szemle, 1954. jan.—febr. szám, 101. oldal.)
- [14] Dr. Nagy Sándor: Az oktatási folyamatra vonatkozó nézetek történeti alakulása és mai helyzete. (Akadémiai kiadás, 1962.)
- [15] Dr. Arató Ádám: *Diesterweg, a tanítás tanítója*. (Pedagógiai Szemle, 1960. 10. szám. 877. o.)
- [16] Körösi Henrik: Pestalozzi. (Néptanítók Lapja, 1927. V—VI. sz.)

Megjegyzés:

A dolgozatban idézett sorok után zárójelben két számot találunk. Az első szám a dolgozathoz felhasznált könyvek, folyóiratok sorszáma, a második szám: az idézett mű oldalszáma.